

Szabó Orsolya

Hagyományalkotás egy mátrai szlovák faluban

Az írás megjelent: Kisebbségkutatás, 9. évfolyam, 2000/04. szám

Mátraalmás Szuha településrésze, lakossága az 1990. évi népszámlálás adatai szerint mindössze 142 fő, ebből 72 a nő és 70 a férfi. A falu szlovák lakosságát a XVIII. század utolsó negyedében Morvaországból, illetve Pozsony és Nyitra megye Morvaországgal határos vidékeiről telepítették ide. A másik három, ugyanarról a vidékről telepített mátrai szlovák község (Mátraszentimre, Mátraszentiván, Mátraszentlászló) nyelve, szokásvilága jelzi a közös etnikai és származáshelyi gyökereket. Ezek közül a mátraalmási farsangi szokás a későbbiekben Magyarországon gazdagodhatott a lakodalom szereplőivel, ceremóniáival, e magyar nyelvterületen elterjedt elemekkel (Jávor K.).

A lakosság átlagéletkora 65 év, tehát meglehetősen előregedett településrészeről van szó. A faluban nagyon kevés a gyerek. Évente egy-két család költözik a faluba. Mátraalmáson nincs iskola, az a néhány gyerek, aki itt lakik, Szuhára jár iskolába. Ez az általános iskola csupán két tanteremmel rendelkezik, és 19 tanulóra 2 tanár jut. (Felső tagozat természetesen nem működik.) Óvoda is van, mely 25 férőhelyes, és 23 gyerek jár oda; 2 óvónő foglalkozik velük. Szuhán nincs orvos, nincs gyógyszertár, nincs mozi, benzinkút, piac, nincs vasútállomás. Elszigetelt település, amit csak busszal, illetve személyautóval lehet megközelíteni.

A továbbiakban a hagyomány, illetve hagyományalkotás szerepét, lehetőségeit vizsgálom Bognár Lajos 1968-ban készített filmje, az "Asszonyfarsang Mátraalmáson" és a film hatásának elemzése alapján. A mátrai falu farsangi rítusáról készült film egy sor szakmai kérdést hozott felszínre a hagyomány szerepéről, a hagyomány pusztulásáról és újrateemtéséről. A film bemutatása után a mátraalmási asszonyfarsang rítusa megszűnt, nagy botrány támadt a faluban, és az asszonyok többé nem merték megrendezni.

A nyilvánosság tehát nagyban hozzájárult a rítus megszűnéséhez. Azonban Jávor Katalin hivatkozott tanulmánya szerint nemcsak a film vezetett a szokás elsorvadásához, hanem az eredeti közösség érdektelensége, szétmorzsolódása is. Márpedig a hagyományok csak a tradícióihoz kötődő, azokat tovább éltető közösségekben képesek megmaradni.

Kiindulási pontunk tehát az a tény, hogy Mátraalmáson megszűnt az asszonyfarsang hagyománya, mely a nők összetartását, kohézióját kívánta erősíteni a férfiak kirekesztésével.

Az asszonyfarsang megszűnése után szükség volt egy új összetartó közösségi intézményre: így született meg az 1970-es évek elején az "Öregasszonyok klubja", a Vöröskereszt helyi szervezete és az MSZMP helyi szervezete kezdeményezésére. A helyi pártszervezet titkára egy volt asszonyfarsangos nő lett. Ebben a társaságban is csak asszonyok jelenhettek meg, tehát fennmaradt a férfiak kizárásának szokása. Ráadásul az asszonyfarsang szelleme is tovább kísértett, ugyanis 1987-ben a Magyar Televízió levetített belőle egy részletet, mégpedig a film készítőjének tudta és beleegyezése nélkül. Újabb botrány azonban nem lett belőle, sőt a falubeliek közül néhányan nagy örömmel ismerték fel magukat és hozzátartozóikat. Megkérték Boglár Lajost, hogy vetítse le nekik az egész filmet. 1987-ben ez meg is történt: az iskolában nézhették meg az érdeklődők az 1967-ben készült dokumentumfilmet, s ezt az alkalmat a rendező új film készítésére is felhasználta. Ebben a helybeliek reakcióit rögzítette. Az új film címe: "Volt egyszer egy rítus".

A film interjúból kiderült, hogy az asszonyok ma már nem félelemből tartózkodnak a rítustól, hanem olyan sok a munkájuk, hogy nem is érnének rá farsangot tartani. Ezzel együtt az is világossá vált, hogy húsz év alatt a faluban az összes fontos funkciót átvették a nők. A bisztró, a bolt, a Vöröskereszt, a párt helyi szervezetének vezetői mind asszonyok, tehát nem szükséges a "pünkösdi királyság" hagyományát fenntartani. Amint azt az egyik helyi interjúalany megfogalmazta: "Így az asszonyfarsang betöltötte a funkcióját." Az egynapos, szimbolikus hatalomátvételből valódi "hatalomátvétel" lett. A történet azonban még mindig nem ért véget, hiszen elkészült az újabb film, melyet a faluban is bemutattak, még hozzá egy vizuális antropológiai konferencia résztvevőinek jelenlétében 1988 nyarán.

A vetítés alatt és után, még a mozi terem sötétjében egyszerre megindult az információk áradata a húsz évvel ezelőtti botrányról: ki kit vert meg, ki miért, ki miatt halt meg. Amit mellesleg a helyi megszólalók a "Volt egyszer egy rítus" forgatásakor természetesen sorra cáfoltak és tagadtak. A konferencia, a lábra kapott híresztelések láthatóan jót tettek a falunak: egyre több pénzt hagynak ott, és mára a faluból "turistaközpont" lett. A víkendházak sora mellett létrejött egy művésztelep is, melynek vezetője természetesen szintén asszony. Azonban közben az asszonyfarsang utóintézményeiben egyfajta funkcióváltás is lezajlott: ma már nem alkalmazzák a kizárási technikát.

A hagyományalkotás mellett létezik itt egy másik szál is, mégpedig a vizualitás, a vizuális kultúra fejlődése a faluban. Az 1960-as években igen ritka volt a fénykép, a film pedig még inkább ritkaságszámba ment. A faluról az első alapos etnográfiai leírásokat K. Csilléry Klárának köszönhetjük, aki többek között az ácsolt ládáról is írt, s kutatásai

idején készült itt az első film, melyet Keszi Kovács László forgatott a "Szuahutai ácsolt láda" címmel valamikor az 1950-es évek elején. A filmezésre nemigen emlékeztek faluban már a következő évtizedben sem, ami nem meglepő, hiszen a filmet magát nem is látták. Boglár Lajos 1966-ban járt Szuahután először, amikor a famunkákról forgatott filmet. Majdnem minden családnál készültek felvételek, hiszen abban az időben az egész falu jóformán az erdőből élt – úgymond "ránk szakad az erdő" – csaknem minden udvaron akadt valaki, aki gereblyét, hólapátot stb. faragott.

A férfimunkák filmezésén túl sor került a vásározás megörökítésére is: egy asszony lovasszekérrel haladt végig több nógrádi falun, és úgy kínálta portékáját. Egy mellékepizodról, a harmatszedésről is készült film – kizárólag asszonyszereplőkkel. Ami a vételi lehetőségeket illeti: abban az időben egyetlen tévékészülék volt a faluban, az iskolában.

1967 februárjában került sor az asszonyfarsang filmezésére, mely a már említett botrány kiobbantója lett: "Jávor Katalin, aki a falu társadalmi kérdéseiben otthonosan mozgott, megtudta, hogy a férfiak egy része rendkívül felháborodott azon, hogy a nők engedték magukat lefilmezni (későbbi adat: "... aki a TV-ben szerepel, mind kurva!"). A férfiak agresszív fellépése azzal járt, hogy néhány asszonyt alaposan megvertek, volt akinek az orrcsontját betörték. (Ugyancsak későbbi és ellenőrizhetetlen hír, hogy az "ügy" miatt egy asszony öngyilkos lett.) A filmezés legfőbb következménye: az asszonyok többé nem merték megrendezni – az eredeti nyilvános formájában – az asszonyfarsangot (Boglár L.).

Fölmerült tehát a kérdés, hogy a dokumentálásra való törekvés közben etikai szempontok alapján meddig lehet elmenni a valóság rögzítésében. Mikor húsz évvel később, 1987 februárjában az asszonyok láttak egy részt a Magyar Televízióban a farsangról, látni szerették volna a filmet: "... hiszen még olyan fiatal voltam, anyám még élt..." Mint láttuk, a filmet újra levetítették, amellet elkészült a "Volt egyszer egy rítus" című film is. A filmezés zöld utat kapott a faluban. Ebben a megváltozott világban már megszokottá, ismerőssé vált a kamera, megszerették a filmet, a videót, sőt a 90-es évek elejétől kezdve a falu fő szórakozásává vált; Boglár Lajos újabb meghívásokat kapott lagzik filmre vételére, gyermekek cseperedésének rögzítésére. A "házi" videók nézegetése a falu szórakozásává vált, és az egész "vizuális ügy" beépült a falu életébe, ma már videotékájuk is van...

Amint azt a fentiekben érzékeltettem, a mátraalmási hagyományok újraértelmezésével foglalkozva három fő motívumot kell párhuzamosan vizsgálni: a hagyomány szerepét, a vizualitást, illetve a vizuális kultúra fejlődését, valamint a helyi közösség kohézióját, s azon belül a mátralamási asszonyok összetartását.

* * *

A hagyomány fogalmának meghatározásánál Edward Shils fogalmilag körülhatárolta a hagyomány körét, szerepét. A hagyomány számtalan dolgot jelenthet, azonban nála legegyszerűbb és legelemibb jelentése a traditum, vagyis valami, amit a múlt a jelennek átad. A hagyomány, vagyis az, amit átadunk, illetve átveszünk, magában foglalhat tárgyakat, különböző eszméket, emberekről és eseményekről alkotott képeket, gyakorlatokat és intézményeket. Felöllelhet épületeket, emlékműveket, tájakat, szobrokat, festményeket, könyveket, szerszámokat és gépeket. A hagyomány tartalmazza mindazt, amivel egy adott társadalom rendelkezik, és ami már akkor is létezett, mielőtt a jelenlegi tulajdonosai birtokba vették volna. Az emberi cselekvések által létrehozott gyakorlatok és intézmények esetében nem maga a konkrét cselekvés öröklődik – ez lehetetlen lenne. A tett, ha egyszer végrehajtották, megszűnik létezni. Ami átadható belőlük, az a magukba foglalt cselekvésminták és képek, illetve azok az eszmék, melyek e minták újralkalmazását igénylik, javasolják, szabályozzák, megengedik vagy tiltják. Ami az egyes cselekedetekből hátramarad, az nem más, mint az újabb cselekvések lehetősége; emlékképek és dokumentumok arról, hogy milyenek is voltak, amikor lejátszódtak; és bizonyos esetekben normatív példák és előírások a jövőbeni cselekvésekre. Amikor elfogadunk egy hagyományt, nem biztos, hogy hagyománynak nevezzük, elfogadhatóságát magától értetődőnek tartjuk. S ha elfogadtunk egy hagyományt, az számunkra legalább olyan elevenné és fontossá válik, mint viselkedésünk és gondolkodásunk bármilyen más része. A hagyomány – a jelenben élő múlt, mely legalább annyira a jelen része, mint bármilyen újdonság.

Amikor a hagyományról beszélünk, ezen olyan dolgot értünk, aminek mintapéldányai és őrzői vannak. Ez a traditum: az, amit továbbadunk, illetve kapunk. Valami, amit a múltban alkottak, gyakoroltak vagy hittek, vagy amiről úgy véljük, hogy a múltban alkották, gyakorolták vagy hitték.

A hagyomány természetesen az idő folyamán bizonyos változásokon megy keresztül, hiszen értelmezésük változik, azonban a hagyomány legfontosabb komponensei megmaradnak, miközben a többi eleme megváltozik. Attól válik hagyománnyá, hogy a fő elemei a külső megfigyelő számára megközelítőleg azonosak maradnak a sorozatos átadás, illetve birtoklás egyes szakaszaiban.

A hagyomány nem képes önállóan újratermelődni vagy újrakeletkezni. Csak élő, értő, vágyakozó emberek képesek bevezetni, megújítani és módosítani. A hagyomány fennmaradásának idejéről azt írja Shils: ahhoz, hogy valamit hagyománynak nevezzünk, legalább három – rövid vagy hosszú – generáción kell keresztül haladnia (Shils 1987: 30–35).

* * *

A mátraalmási asszonyfarsang rítusának bemutatásánál Boglár Lajos a művészi cselekvés elemzéséhez megadott sémáját tekintem alapul (Boglár 1995). Szuhahután/Mátraalmáson az asszonyfarsang megrendezésére húshagyókedden került sor. A szokás lényege az, hogy az asszonyok a férfiak kizárásával közös mulatságot rendeznek. A hagyomány csak a cselekvés vázát határozza meg: maskarába öltözött asszonyok tréfás körülmények között szimbolikusan megborotválják a férfiakat, akiknek ezért fizetniük kell. Ebből a pénzből aztán az asszonyok zártkörű mulatságot rendeznek.

Az improvizációnak, az egyénnek ebben a szokásban nagy szerepe van, mind a maszkokat, mind a jelmezeket, de a mondókákat is nagyrészt rögtönzi. A mátraalmási asszonyfarsang a falubeliek elmondása alapján mindig létezett, de eredetileg hamvazószerdán tartották, és csak az 1950-es évek vége felé tették át a mulatságot húshagyókeddre.

A mátraalmási asszonyfarsang négy részből állt: a beöltözésből, a délelőtti tréfás borotválásból – mely általában reggel 9 órakor kezdődött, és délután 14 óráig tartott –, az esküvőből és végül este a zártkörű mulatságból. A beöltözéshez, maskarák kialakításához általában régi ruhákat, gyakran férjük ruháit használták fel, eltulajdonítva bányásznadrágjukat, kalapjukat. Harisnyát húztak a fejükre, arcukat bekormozták, bajuszt festettek, hogy felismerhetetlenné váljanak – tehát nagy részük férfinak öltözött. Kivételt csak a menyasszony jelent, meg persze a nyoszolyóasszony, nyoszolyólány, hiszen egy “rendes” esküvőhöz ezek a szerepek is hozzátartoznak.

A borotválásnál az asszonyok egyetlen csoportban járták be a falut, lehettek úgy ötven-hatan, a többi asszony csak kísérte és biztatta őket. Bejárva a falut énekeltek, tréfálkoztak, s közben persze derekasan ittak is, amúgy férfimódra. A férfiak menekültek előlük, bezárkóztak, volt, aki még a szénakazalra is felmászott. A menekültöt az asszonyok elfogták, fából készült “borotvával” megborotválták, arcát liszttel beszórták, majd tükör gyanánt egy lyukas szitát tartottak eléjük.

A borotválás, a szimbolikus hatalomátvétel eszközei: fából készült “borotva”, esetleg lúdtoll, a szappan gyakran jégcsap, a pamacsot nyúlláb vagy disznósörény helyettesíti, púderként lisztet használtak, tükör helyett pedig – mint láttuk – lyukas szitát vagy szakajtót mutattak a férfiaknak. Fizetségül csak pénzt fogadtak el, és amelyik férfi nem akart fizetni, annak elvették a sapkáját, és csak pénzért adták vissza. A borotválás ideje alatt is állandóan tréfálkoztak, kétértelmű rigmusokat mondtak, énekeltek, és természetesen ittak. Jávor Katalin tanulmányában azt írja, hogy a szokásnak régebben csak két aktív szereplője volt: a borbély és a cigányasszony. A borotváló “férfi” fehér ruhát, fehér alsóneműt húzott magára, mert a borbély is fehér ruhát hord. A szokás későbbi formájában már többen öltöttek jelmezt, így vált általánossá az 5-6 fős csapat.

Amikor a résztvevők megszorodtak, új szereplők kapcsolódtak a szokáshoz, így vált gyakori szereplővé a menyasszony és a vőlegény figurája. Az ő jelenlétük vezetett a lakodalom eljátszásához, bővült a szereplők köre – vőfély, nyoszolyóasszony, nyoszolyólány. A jegyespár maskara szerepe az volt, hogy a lakodalom tréfás párbeszédeivel emeljék a hangulatot, segédkezzenek a menekülni próbáló férfiak elfogásában. A lakodalmi szertartás 1967-ben teljesedett ki, egy asszony elmondása szerint csak a filmezés kedvéért. A lakodalmi szertartás után, ami híven próbált igazodni a valódi lakodalom menetéhez, vőfélyrigmusokkal stb., az asszonyok hazamentek, és csak este találkoztak ismét, már maskara nélkül, szépen felöltözve, régi viseletben.

Az esti mulatságon csak asszonyok vehettek részt, lányok nem. A mulatságon, amit általában az egyik háznál rendeztek (és csak később vált helyszínné a kocsmá), forralt bort készítettek, viccelődtek, énekeltek, táncoltak, és csupán egyetlen férfi jelenlétét engedélyezték – a harmonikásét. A cél a mulatás volt, a “macskabálnak” kötött cselekménye nem volt, s nem voltak olyan dalok sem, melyeket kizárólag csak ilyenkor énekeltek volna. A dalokat hol magyarul, hol szlovákul énekeltek, ahogyan éppen az eszükbe jutott. Ez a kétnyelvűség már korábban is megfigyelhető volt, tökéletesen beszélték az asszonyok mindkét nyelvet, bármikor átváltottak egyikről a másikra, számukra ez nem jelentett problémát.

Mi volt a szokás eredeti tartalma, szimbolikus jelentősége? Az, hogy az asszonyok egyszer egy évben, a férfiak kizárásával mókázhattak, ihattak, és egyáltalán, szabadabban viselkedhettek, mint általában. Az asszonyfarsang mintegy szelepként funkcionált, hogy levezessék az egész évben felgyülemlett feszültségeket. Olyan szimbolikus hatalomátvétel volt, mely a mindennapokból való kitörést jelentette. Egyszer egy évben azt csinálhattak, amit akartak (persze azért bizonyos korlátok között), amihez kedvük volt, és ezért nem járt büntetés, megtorlás – egészen a filmezésig. Hiszen a szokás két legfontosabb eleme a zártkörűség, vagyis a férfiak távol tartása, valamint az a tény, hogy a mulatságot a közösség jóváhagyta. A közösség nélkül egyetlen ilyen hagyomány sem élhet sokáig. Jávor Katalin szerint az asszonyfarsangnak egyszerre volt tiltó és szabályozó funkciója: “Egy ilyen asszonymulatság éppúgy intézményszerűen működik, mint a különböző tiltó jellegű szokások. Azzal ugyanis, hogy a közösség az ilyen jellegű vágyaknak, igényeknek teret biztosít, nem csak lehetővé, de mintegy kötelezőszerűvé teszi a részvételt, meghatározott keretek közé szorítja, s ezzel egyben szabályozza is az ilyen jellegű indulatokat” (Jávor K. 1969: 265–292).

Az asszonyfarsang tartalmáról, szimbolikus jelentőségéről az ELTE BTK Kulturális Antropológia szakán tanuló hallgatók igen nagy számban készítettek tanulmányokat: 1990-ben huszonegyet, 1994-ben pedig tizennégyet. A 36 dolgozatból az asszonyfarsang funkciójának elemzésénél 20 hallgató használta a szerepcserét, 5 hallgató észlelte a “fordított világot”. A borotválást 10 esetben tekintették

“férfiatlanításnak”, ketten erőmegfosztó motívumot láttak benne, s volt, aki egyenesen kasztrálásnak minősítette. Az asszonyfarsangot két esetben tekintették “szimbolikus hatalomátvételnak.” Bár a hallgatók nem ismerhették a falut, annak társadalmi hierarchiáját, a férfiak és nők közötti viszonyt, mégis úgy látták, hogy a nők helyzete alárendelt (13 esetben), és csak egyetlen esetben írta azt valaki, hogy a nők irányítanak a faluban. Az asszonyfarsang kapcsán jellemzően ismétlődő fogalom még a hatalomátvétel (2 esetben), az emancipációs lépés (2 esetben), a matriarchátus (3 esetben), az amazon-típusú viselkedés. Négy esetben tartották úgy, hogy az asszonyfarsang szórakozás, játék, három esetben kapcsolták a tavaszváráshoz, ugyancsak négy esetben beszéltek szelepről, vagyis hogy ez a rítus a “biztonsági szelep” funkcióját tölti be. Az írásokban megjelenik még a szexualitás, szexuális szabadság, szabadosság, erotikus vonások és a férfiak kigúnyolására való törekvés.

A látható rétegből kiderül a szerepcserre, vagyis ugyanazt csinálják, amit a férfiak. Férfit játszani annyit tesz – megtenni olyan dolgokat, amelyeket máskor nem lehet. Kiegyenlítődnek a nemi szerepek. Az is kiderül, hogy ez egyfajta kirekesztő rítus, a férfiak kizárására törekszik, – hiszen az asszonyok reggel megvárták, amíg a férfiak a busszal elindulnak dolgozni, és csak utána kezdtek el készülődni, öltözködni, maszkírozni, s később borotválni. A borotválásnál is csak az otthon maradt (öreg) férfiakat borotválták meg. A kirekesztést és férfi-ellenességet bizonyítja, hogy amikor a férfiak váratlanul betoppantak az esti mulatságra, teljesen megdöbbenek azon, hogy az asszonyok ilyesmit csináltak, és borzasztó botrány támadt belőle. Ez alátámasztja a valódi funkciót, mintegy igazolva azt, hogy ez valóban egy amazon-típusú rítus.

Nyilvánvaló, hogy csupán egy film, amely egy rítust rögzített, nem elegendő a falu társadalmi, szociokulturális hátterének megismeréséhez. Boglár Lajos és Jávor Katalin leírásaiból azonban már kirajzolódik a falu szociokulturális háttere. A falu nyugat-szlovákiai, morvaországi eredetű szlovák lakosságának egy része még a második világháború után is az erdőből élt: vagyis fatárgyak készítésével tartotta fenn magát. Az 1950-es évektől kezdve a falu férfilakossága eljárt a közeli bányákba dolgozni, s a szokás olyannyira tömegessé vált, hogy külön bányászbuszjáratot indítottak a falu és a bányák között. A férfiak tehát “kiszabadultak” a faluból, az asszonyok viszont otthon maradtak, a ház körüli munkák elvégzése hárult rájuk, nekik jutott a rosszabb munka. A férfiak egy fokkal feljebb kerültek a társadalmi ranglétrán, a nők szerepe így alárendeltté vált. Szükségük volt egy ilyen rítusra, szimbolikus hatalomátvételre, egyfajta társadalmi szelepre.

Az asszonyfarsang nem csak Mátraalmáson volt ismeretes. Jávor Katalin tanulmányában jelzi a szokás elterjedtségét a magyarországi szlovák településeken: “Férfiak farsangi borotválásáról tudunk a csehországi Karlsbadból is. Róheim Géza a férfiatlanítás emlékét látja a szokásban, s az újabb kutatások is ezt a feltevést támogatják. Nem zárjuk ki azt a feltevést, hogy az asszonyok borotváló szokása e férfiatlanítási szokás parodizálásaként

született és játszódhatott le éppen ekkor, a nagyobb szabadságot biztosító alkalomkor. Annyi bizonyos, hogy elsősorban szlovák nyelvterületről vannak adataink az asszonyok borotváló szokásáról. A magyarországi szlovák lakosságú Háromhútan, Bükkszentkereszten, Vanyarcon és Tótkomlóson is ismerték. Nem tarthatjuk véletlennek továbbá, hogy magyar nyelvterületen csaknem kizárólag szlovák lakosságú vidékek közelében, elsősorban Észak-Magyarországon ismert az asszonyok borotváló szokása.”

A filmezés, illetve a közösség érdektelensége miatt, megszűnt ez a hagyomány. Megszűnése pontosan datálható, hiszen 1968-ban, a filmezést követően még sor került egy farsangra (ezt Jávor Katalin tanulmánya bizonyítja), de azon már igen kevesen vettek részt, az asszonyok zöme félt elmenni. A közösség jóváhagyását már nem élvezték úgy, mint addig, a zártkörűség pedig a kocsmá miatt, ahol a mulatságot tartották, lehetetlenné vált, hiszen a kocsmá a férfiaké, onnan őket kizárni nem lehet. Így a vélhetőleg utolsó mulatságra a kocsmában került sor, azonban egészen más volt, mint az előző években, hiszen az asszonyok kevesen voltak, nem nagyon mertek inni, énekelni, így aztán csendesen beszélgettek, likőrt rendeltek, majd az egyik fiatalasszony és a férfiak között kialakult párbeszéd szórakoztak. Másfél óra után, amikor már senki sem tudott többet inni, szétszéledtek.

1968-ban tehát megszűnt egy hagyomány, azonban szükség volt valami hasonló erőre, ami az asszonyok együvé tartozását erősítette. Hiszen “egy helyi hagyomány egyik legfontosabb funkciója a közösségek stabilitásának fenntartása, újratermelése”.

Egy csoport kohézióját gyakran megerősíti a tagok állandó részvétele a csoport által meghatározott, szabályos időközönként ismétlődő találkozókon, melyek a kívülállók számára természetesen zártkörűek, jellemzőjük még a különleges ismertetőjelek, ruhák viselése, titkos jelek használata, titkos rituálék kidolgozása, melyekhez a csatlakozók száma korlátozott. Ez mind erősíti az összetartozás érzetét, egy olyan közösség életében való részvétel lehetőségét, amely csak az övék, ami zárt, ami idegenek, jelen esetben férfiak számára nem elérhető. Így aztán létrejött az Öregasszonyok klubja, ahol minden héten összeültek az asszonyok, beszélgettek, énekeltek, és megalakult a Vöröskereszt helyi szervezete is, ahol vért adtak, s mivel az asszonyok egész nap otthon voltak, a férfiak pedig nem, így kialakult egy olyan sajátos ideológia, hogy csak az asszonyok adnak vért. Aztán következett a politika kisajátítása: a párttitkár egy volt "asszonyfarsagos" lett.

1966-tól rendezték meg Bánkon az úgynevezett “Szlovák nap”-ot, ahová a magyarországi szlovák falvakból minden évben nagy számban érkeztek résztvevők. Kulturális műsort rendeztek, ahol elsősorban népdalcsoporthok és néptáncscoporthok léptek fel népviseletben. Az 1980-as évektől kezdve Mátraalmás is képviseltette magát, ők azonban sem énekelni, sem táncolni nem tudtak, sőt népviseletük sem volt. Azért ott voltak, és azt mondták, hogy ők majd “legfeljebb főznek”.

Az interjúk szerint 1996-ban kaptak egy népviseletet a "szlovákoktól". Pontosabban a ruhákat a mátraalmási hagyományőrző klub vásárolta, mely 1992-óta létezik, és tagjai természetesen jóformán mindannyian azonosak az "Öregasszonyok klubjának" tagjaival. Az bizonyos, hogy ezt az "uniformist" sem az Országos Szlovák Kisebbségi Önkormányzattól, sem a Békéscsabai Szlovák Kutatóintézettől nem kaphatták. Hofer Tamás helyiekkal készült beszélgetések alapján úgy tudja, hogy ezt a viseletet a mátraalmásiak szlovákiai szlovákoktól kaphatták, akik ezzel a népviselettel is fel akarták ébreszteni, növelni bennük nemzeti hovatartozásukat, öntudatukat. Így aztán szakemberek jöhettek, akik megmondták, hogy Szuhahutának, illetve a Morvaországból és Nyugat-Szlovákiából áttelepült lakosságnak milyen népviselete lehetett annak idején. Rekonstruáltak valamit, ami nem hasonlítható egyetlen "igazi" viselethez sem. Színeiben talán zempléni, azonban ilyen blúz, ilyen gallérral tudomásom szerint eddig nem létezett, nem beszélve a mellényről.

Ilyen rekonstruált, kitalált népviselettel találkozhatunk máshol is, hiszen például a székely viseletek is, amelyeket ma ismerünk, jobbszerivel magyar értelmiségieknek utólagos rekonstrukciója révén jött létre a két háború között, vagy még korábban. Csak ez mára beépült a kultúrájukba, és hagyományosnak tekintjük. Ezzel szemben a mátraalmásiak viselete még nagyon új keletű. Bármilyen művi is legyen azonban ez a viselet, a célját mindenesetre elérte. Az asszonyokat szinte "kényszerítette", kötelezte ez a "népviselet" arra, hogy megtanuljanak énekelni, és fellépjenek. Az Öregasszonyok klubjába tartozó nyolc asszony valamennyire megtanult kórusban énekelni. Fontos lenne azt vizsgálni, hogy az asszonyok más alkalommal használják-e ezt a viseletet. Tudomásom szerint nem, ez a ruha kizárólag a fellépésekre szolgál, csak olyankor veszik elő: mégis újabb összetartó erőt jelent, hiszen csak nekik van ilyen ruhájuk. Ez az összetartozás, összetartás azonban így már a kívülállók számára is azonnal szembetűnő, észlelhető. Érdekes, hogy ez a mesterséges, importált "népviselet" mára teljesen az övék lett, beépült életükbe, és hagyománnyá vált (bár Shils szerint három generáció után beszélhetünk hagyományról), azt mondják, hogy mindig ilyen volt, holott több mint 30 éve már, hogy Boglár Lajos először járt Mátraalmáson, és sem akkor, sem 1996-ig nem volt semmiféle népviselet. Ilyen pedig kiváltképp nem. Az Asszonyfarsang című filmben sem találkozhatunk népviselettel, később sem. Mára azonban mindenesetre valami, aminek a traditum minimuma sem volt meg, maximummá vált.

Az asszonyok tehát újabb csoportot alakítottak ki, a népdalcsoportot, melyhez "egyenruhájuk" is lett. A legújabb adat szerint azonban, amit Kun Tibornéval, a falu polgármesterével való beszélgetésből tudtam meg, az asszonyok ezt az öltözéket nem a szlovákoktól kapták, hanem ők találták ki. Láttak egy-két ruhát, igazi szlovák népviseletet, Terényben (ami szintén szlovák falu Nógrád megyében) látták például azt, hogyan kötik be a fejüket az ottani asszonyok, és azt másolták le. Így jöhetett létre egy

ilyen "egyenruha". Az azonban tény, hogy teljesen magukénak vallják, és mára hagyománnyá vált. Úgy nyilatkoznak róla, hogy mindig ilyen ruhát viseltek.

1996-tól rendezik minden évben Mátraalmáson a falunapot, amikor az asszonyok is fellépnek, ám ez a falunap már nem köthető szlovákságukhoz. Újabb terveik között szerepel, hogy jövőre teljesen új profilú napot rendeznek, "Almások almása" néven, ahová meghívják az összes olyan települést, amelynek a nevében az alma szerepel. Egy hasonló versenyen már az idén részt vettek, és a vetélkedőt meg is nyerték. Ebben az esetben azonban már egyáltalán nem munkál a nemzeti hovatartozás, öntudat érzése. S bár az asszonyok túlsúlyban vannak a falunapon is, a férfiak is részt vehetnek rajta.

Először megszületett tehát az asszonyfarsang rítusa, ahol csak asszonyok mulathattak a férfiak kizárásával. Az asszonyok szerepe akkoriban alárendelt volt a "normális életben", a férfiak uralkodtak politikai, társadalmi, gazdasági szempontból egyaránt, ahogyan ez az ún. hagyományos társadalmaknál lenni szokott. Így az asszonyfarsangnak pszichológiai funkciója volt. Kohéziót jelentett, összetartotta őket, ugyanakkor szelepként működött. Aztán amikor az asszonyfarsang megszűnt, és szükség volt valami újabb összetartó erőre, akkor megalakították az Öregasszonyok klubját, a Vöröskeresztet és a kommunista párt helyi szervezetét. S közben a falu összes fontos szerepét átvették az asszonyok. Ők lettek az irányítók, mind a falu, mind a családok szintjén. Azt egyébként személyesen is tapasztalhattam, hogy az asszonyok hogyan uralkodnak férjükön, és látható volt, hogy ez nem csak a felszínen mutatkozik így, mert mi, idegenek ott vagyunk, hanem a valóságban is így van. Az asszonyok szimbolikus, egynapos uralkodásából valóság lett. S ha már ők az uralkodók, dominánsak, nincs szükség a férfiak kizárására sem. Aztán 1992-ben létrehozták a Mátraalmási hagyományőrző klubot, mely a már fentebb említett "népviseletet" vásárolta. Itt már érvényesült a szlovákságuk is, szlovákul énekeltek. Felébredt bennük a nemzeti öntudat, hogy ők mások – szlovákok. Egy újabb közösség, ahová tartozhatnak. Aztán a legújabb a falunap, amikor már a szlovákságuk háttérbe szorult, és a falu közössége lett a fő összetartó erő. A falu, amihez tartoznak. Persze ez mindig igaz volt, de most talán ezekkel a falunapokkal sokkal nagyobb hangsúlyt kapott maga Mátraalmás.

Az asszonyfarsang hagyományának pusztulása után új hagyományokat teremtettek. Az asszonyok csoportosulásai mind, mind az összetartozásukat, összefogásukat, a kohézióra való törekvést hivatott jelezni. Ez az a szál, ami mindig jelen van, mindig megfigyelhető, kezdve az asszonyfarsangtól egészen a jelenig, a falunapok megrendezéséig. Azonban valahol "útközben" a férfiak kizárása "elveszett", hiszen többé már nem volt rá szükség.

Felhasznált interjúk

Boglár Lajossal (1999); Hofer Tamással (1999); Kun Tibornéval, Szuha-Mátraalmás polgármesterével (1999).

Hivatkozott irodalom

Bodnár István: Farsang (Dionüszosztól a busóig) In: *Képes Újság*, 1968. IX. évf. II. 10. 14–17. p.

Boglár Lajos: *Vallás és antropológia*. Budapest: Szimbiózis, 1995. 70–73. p.

Boglár Lajos: *Egy mátrai falu vizuális kultúrájához*, 1991. (kézirat)

Boglár Lajos: *Magyar hagyományalkotás Brazíliában* (Etnoregionális Kutatóközpont)

Ember, Carol R. - Melvin: *Anthropology*. 1973. Bentice-Hall

Gyivicsán Anna: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*. Békéscsaba: Szlovák Kutatóintézet, 1996.

Hobsbawm, Eric: Tömeges hagyománytermelés: Európa 1870–1914. = *Hagyomány és hagyományalkotás* (szerk.: Hofer T. – Niedermüller P.), Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1987.

Hofer Tamás – Niedermüller Péter: *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1987.

Hollós Marida: *Bevezetés a kulturális antropológiába*. Budapest: Szimbiózis, 1993.

Jávor Katalin: Asszonyfarsang Mátraalmáson. = *Népi kultúra – népi társadalom* 1969. II.–III. 265–294. p.

Keesing, Roger M.: *Cultural Anthropology*. Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1981.

Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

Központi Statisztikai Hivatal Nógrád Megyei Igazgatósága: *Nógrád megye statisztikai évkönyve*. 1996.

Krupa András: *Kalendárne obyčaje* I.–III. Békéscsaba: Szlovák Kutatóintézet, 1996.

Lami Štefan: *Výročné zvyky a ľudové hry*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1984. 118–144. p.

Magyar statisztikai évkönyv. 1994. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1995.

Manga János: Magyarországi szlovákok In. : *Népi kultúra – népi társadalom 1973*. 211–249. p.

Ortutay Gyula: Magyar néprajzi lexikon I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977. 150. p.

Pál József: *Nógrád megye kézikönyve*. Ceba Kiadó, 1997.

Shils, Edward: A hagyomány. Bevezetés. = *Nemzeti kultúrák antropológiai nézetben* (szerk. Hofer T. – Niedermüller P.), 1988.

Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Mad'arsku*. Bratislava: Slovenská Akadémia Vied, 1949. 6., 308–389. p.

Ujváry Zoltán: *Játék és maszk*. Debrecen, 1983.

Felhasznált filmek

Boglár Lajos: Asszonyfarsang Mátraalmáson (1967); Volt egyszer egy rítus (1987).

Jegyzetek

A Képes Újság 1968. február 10-i számában megjelent egy riport a farsangi szokásokról “Farsang (Dionüszosztól a busóig)” címmel, melyben a szerző, Bodnár István Mátraalmásról és az asszonyfarsangról is megemlékezik. Egy Franciszcy József által készített fotó mellett olvasható a következő szöveg:

“A mátraalmási farsangoló nők megorotválnak minden férfiembert, akivel találkoznak, elveszik pénzét, hogy abból azon az éjjelen asszonybált rendezhessenek.”

Egy másik, a mátraalmási asszonyfarsangra vonatkozó szövegrész:

“Mátraalmás. Az asszonyok maskarában kergetik a férjeket, legényeket. Kezükben faborotva, tányérban szappanhab, egyik asszonynál szita- vagy rostakeret. Az a tükör. A férfinépséget megorotválják, pénzt kérnek érte, ebből rendezik az asszonybált. Férfi oda be nem léphet.”

Creating traditions in a Slovakian village of the Mátra

By the extinction of the tradition of the women's carnival, the women of Mátraalmás have created new traditions; the new organizations aim to express their union, their aspiration to cohesion. However, men are no longer excluded from the present programmes, because it is not necessary anymore since the key positions of everyday life are occupied by women.